

УДК 378.02:372.8 (575.2) (04)

ЖОЖДОРДО КЫРГЫЗ ТИЛИН ЭКИНЧИ ТИЛ КАТАРЫ ОКУТУУДА КЕП ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНҮН ПРОДУКЦИЯЛЫК ТҮРЛӨРҮНӨ ҮЙРӨТҮҮ МАСЕЛЕСИ ТУУРАЛУУ

К.А. Биялиев – филология илимдеринин канд., доц.

The aim of the study was to describe the problems of teaching Kyrgyz as a second language. In the article are reflected the methods of developing speaking and writing skills of university students.

Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайларында кыргыз тилин экинчи тил катары (бөтөн улуттарга) үйрөтүүдө кеп ишмердүүлүгүнүн продукциялык түрлөрүн эркин жаратуу деңгээлине жеткире окутуу негизги максаттардын бири болуп саналат. Кеп ишмердүүлүгүнүн продукциялык түрлөрүнө сүйлөө жана жазуу кирет. Аталган түрлөрүнө ийгиликтүү үйрөтүү үчүн, албетте, алардын жалпы психологиялык жана физиологиялык табиятын терең түшүнүүгө тийиш.

Сүйлөөнүн жана жазуунун максаты – ойду башка адамдар адекваттуу түрдө түшүнгүдөй кылып берүү. Психикалык актылар катары алар (сүйлөө менен жазуу) ички кепте калыптана баштап, аягында материалдык тил каражаттары формасына өтөт. Алардын продуктулары катары оозеки же жазуу түрүндөгү айтымдар (орусчасы – высказывание) же кептик маалымдоолор (орусчасы – речевое высказывание) болсо, алардын натыйжасы – маектешүүчүнүн жооп кайтаруу максатындагы кыймылдары.

Кеп ишмердүүлүгүнүн аталган түрлөрүнүн операциялык механизмдин айтымдын ички жана тышкы формалаштыруу (формага, ка-

лыпка келтирүү) кыймылдарынын тутуму түзөт.

Атактуу психолог Л.С. Выготскийдин концепциясы боюнча ой “ички кептен” калыптана баштайт. Ички кеп тышкы кептин алгачкы, ага даярдануу этабы катары кызмат өтөйт. Бир нерсени айтардын алдында анын ойдук планы, “конспектиси” пайда болуп, кептик-кыймылдык импульстар орун алат. Өтө бат сүйлөгөн учурда да айтуу ойдук конструкциялоодон артта калат. Ушундай кубулушту Н.И. Жинкин кептин алдын ала синтези (орусчасы – “упреждающий синтез речи”) деп атаган [1]. Ошол синтездин көлөмү канчалык көп болсо, ошончолук адам эркин, сабаттуу жана уккулуктуу сүйлөй алат. Жинкиндин аныктамасы боюнча сүйлөө – бул коддук өтүү, ойду тыбыштар аркылуу берүү, ойлоону кодунан, ички кеп кодунан тышкы, тыбыштык (акустикалык), фонетикалык кодго өтүү.

Сүйлөөнүн эки түрү – оозеки монологу жана оозеки диалогу белгилүү. Жазууга көпчүлүк учурда жазуу монологу кирет. Кеп ишмердүүлүгү ойлоону менен тыгыз байланышкан психикалык ишмердүүлүктүн татаал формасы экендиги көптөгөн методикалык адабияттарда белгиленген. “Ишмердүүлүктүн

өзүнүн максаты, бирдиктүү мотивациясы болот... Ал субъект тарабынан бирдиктүү акт катары аңдалат. Ишмердүүлүк бири-биринен ажырап турган кыймылдардан түзүлөт. Алардын ар биринин жалпы ишмердүүлүктүн максатына ылайыкталган, аткарыла турган иретине карата аныкталган максаттары болот” [2, 59-6].

Бөтөн тилде кеп ишмердүүлүгүн тушмушка ашыруу үчүн ошол ишмердүүлүктү түзгөн кыймылдарды өздөштүрүү керек. Кыймылдар автоматташтырылган, аңдалбай аткарылган операциялардан тургандыгы белгилүү.

Жайылган байланышкан айтым өзүнүн жаралуу процессинде бир нече тепкичтерден өтөт. Алар белгилүү кептик-ойлонуу (орусчасы – “рече-мыслительный”) кыймылдарынан түзүлөт. Ошол себептен ар бир тепкичи, этабы керектүү машыгуулардын тутуму менен камсыз болууга тийиш.

Азыркы психоллингвистикада кептик айтымдын жаралыш механизмин ачып көрсөтүү аракеттери жүргүзүлүүдө. Кеп ишмердүүлүк теориясында айтымдын жаралышы төрт тепкичке бөлүнгөн:

- 1) мотивация (кеп куруунун себеби, түрткүсү),
- 2) кеп интенциясынын (кеп оюнун) калыптанышы,
- 3) ички программалоо (ички кеп же ичинен айтылган кеп),
- 4) программанын реализациясы же турмушка ашырылышы (тышкы кеп же сүйлөп айтылган кеп).

Мотивация же кеп айтууга түрткү болгон нерсе ар түрдүү айтымдардын баштапкы фазасы болуп эсептелет [3, 4, 5]. Айтымдын мотивдери ар кандай болушу мүмкүн. Бул кандайдыр бир талап, контакт түзүүгө муктаждык, өзүнүн оюн тагыраак айтууга негизделген каалоо же далалат.

Диалог кебиндеги мотив – бул аңгемелешүүчүнүн репликасына жооп кайтаруу муктаждыгы. Мотив айтымдын жаралышына түрткү болгону менен, эч кандай мазмунга ээ боло албайт. Мазмундун пайда болушу айтымдын жаралышынын кийинки этабы, кеп интенциясы фазасы менен байланыштуу. “Интенция” термини “каалоо, бир нерсе кылууга көңүлдөнүү” дегенди билдирет, демек, биз аны “айтуу каалоосу” деп түшүнсөк болот. Бул этапта субъект эмне айтарын билет, темасы такталып, жалпы мазмуну аныкталат же психологдор айткандай, “субъектилик мааниси” жаралат. Мындай маани сөз менен туюндурула

элек жана сүйлөйүн деп жаткан адамга гана түшүнүктүү. Ушул эле этапта айтымдын максаты, жалпы маселелери (маалымдоо, сүрөттөө, далилдөө) жаралып, сүйлөшүүнүн экстралингвистикалык факторлору (маектешүү кайда, качан, ким менен, кандай шартта өтүп жаткандыгы) баамдалат.

Кийинки этап – ички программалоо же ички кеп, тышкы жайылган кепке даярдык көрүү этабы. Бул этапта өзгөчө формаларда болгон ой структураларынын иерархиялык топтолушу, группировкаланышы өтөт. Мындай коддун мааниси өтө индивидуалдуу жана субъектинин өзүнө гана түшүнүктүү болот.

Ушул этапта биринчи жолу айтымдын жалпы синтаксистик мүнөздөмөсү пайда болуп, анын эң башкы маанилик элементтери жана алардын ырааты аныкталат. Эң башкы маанилик элементтери – бул айтымдын мазмундук негизин түзгөн субъект, предикат, объект сыяктуу компоненттер.

Ички кептен тышкысына өтүү процесси аягында, акыркы фазада (программаны реализациялоо этабында же кеп фазасында) турмушка ашат.

Турмуштук кырдаалда кеп актысына түрткү, мотив болуп дайыма тилдин чегинен сырткары турган нерселер кызмат өтөйт. “Биз бир нерсени жөн эле айтыш үчүн сүйлөбөйбүз. Биз бир нерсе жөнүндө кабарлоо же кимдир бирөөгө таасир берүү үчүн, кимдир бирөөнүн көңүлүн бурдуруш үчүн жана башка себептер менен сүйлөйбүз. Башкача айтканда, кептин мотиви накта кеп ишмердүүлүк чөйрөсүндө эмес, андан жогору турган – коммуникациялык чөйрөдө жатат” [6, 59-6].

Программаны реализациялоону (кеп деңгээлин) камсыз кылган ыгын, эбин билүүлөр жана машыгуулар тобун аныктоо үчүн кеп ишмердүүлүгүнүн өнүмдүү түрүнө – монологго кайрылуу керек.

Монологду эки жактан караса болот: процесс, иш катары (оозеки монолог кеби) жана ошол ишмердүүлүктүн натыйжасы, продуктусу катары (монолог тексти).

Методикалык адабияттарда текст үч (семантикалык, логикалык, тилдик) деңгээлдерден турган иерархиялык түзүлүш катары каралат.

Монолог кебин текст деңгээлинде талдоо студенттердин кеп ишмердүүлүгүн өркүндөтүүгө багытталган ыгын билүүлөр менен машыгууларды аныктоого мүмкүнчүлүк берет:

- 1) микротемалар аркылуу айтымды жайылтуунун ыгын билүү;
- 2) микротемалардын тутумун логикалык жактан калыпка келтирүүнүн ыгын билүү, б.а. мазмундун берилишинин ырааттуулугун аныктоо жөндөмдүүлүгү, айтымдын композициялык бөлүктөрүн – башталышын (зачин), негизги бөлүгүн, корутундусун – көрсөтө алуу, белгилей алуу жөндөмдүүлүгү;
- 3) ар бир микротеманы предикаттык бирдиктер (сүйлөмдөр) аркылуу жайылтуунун ыгын билүү, б.а., айтымдын темасына ылайык келген предикаттык бирдиктерди тандоо, аларды тигил же бул байланыштыруу ыкма, каражаттарды колдонуп бириктирүү, жыйынтыктап айтканда, татаал синтаксистик бирдикти тексттин негизги конструкциялык бирдиги катары түзүү; татаал синтаксистик бирдиктин курамында предикаттык бирдиктерди логикалык тараптан туура уюштурууну билүү, б.а., аларды биринин артынан бирин, жарыш (параллелдүү) же аралашма түрдө байланыштыруу [7, 164–165-б].

Монолог айтымынын жаралуу процесси жана анын тил калыбына келиши бир катар экстралингвистикалык факторлорго баш иет. Бардык монолог айтымдары сүрөттөө, баяндоо жана ой жүгүртүүгө бөлүнөт. Монолог-мүнөздөөнүн мисалы, катары төмөнкү текстти келтирсек болот:

КҮЗҮНДӨ

Бул – кеч күз. Кеч күздө аба абдан суук болот. Күн тумандап, көп убакта кар аралаш жаан жаайт. Бактардын жалбырактары түшүп бүтөт. Шамал катуу согот. Адамдар жылуу кийинишет. Үйлөрдө оттор күйүп турат.

Аба тумандап, кар жаап жатат. Батыштан соккон шамал карды бетке уруп турат. Окуучу кыз мектепке үшүп бара жатат. Кол чатыр кармаган аялдын колу, бети шамалга тызылдайт. Жигит колун чөндөгүнө салып бара жатат.

Күн жакында ачылчудай эмес. Мындан ары күн жылыбайт. Демек, кыш жакын калды. [8, 103-б]

Сүрөттөө – бул кептин функциялык-маанилик бир түрү. Анын объектиси катары предметтер, буюмдар, адамдар, табияттын кубулуштары алынат. Сүрөттөөнүн максаты – “чындыктын кайсы бир моментин, учурун тартып калуу, жөнөкөй эле аталыштын ордуна предметтин образын ачуу” [9, 77-б]. Сүрөттөө-

нүн белгилери – сүрөттөөнүн статикалык абалда болушу, чактын бир пландуулугу, сүйлөмдөгү түз модалдуулук.

Тил калыбына келтирүү каражаттары: баяндагыч ыңгайдагы этиштерди пайдалануу, этиштерди бир гана чакта колдонуу, номинациялык, жаксыз конструкцияларын, айтымга эмоциялык-экспрессиялык боёк берген метафора, эпитет, салыштыруу, табият күчтөрүн жана кубулуштарын жандуу нерсе катарында көрсөтүүнү кеңири пайдалануу.

Баяндоо

КОМПОЗИТОР АБДЫЛАС МАЛДЫБАЕВ

Кыргыздын көрүнүктүү композитору Абдылас Малдыбаев 1906-жылы Кемин районундагы Кара-Булак айылында туулган. Ал 1922–1924-жылдарда Алматыдагы кыргыз-казак институтунда окуган. 1924-жылы Кыргыз педагогикалык техникумуна кирип, аны 1929-жылы бүтүргөн. Эмгек жолун 1930-жылы Фрунзеде ачылган музыкалык техникумга директор болуп иштөөдөн баштаган. 1933-жылы Кыргызстан музыкалык студиясында, кийин Кыргыз мамлекеттик академиялык опера жана балет театрында иштеген. 1939-жылы СССРдин эл артисти деген наамга татыктуу болгон.

А.Малдыбаев 300дөй чыгарма жараткан. Алар элдик нукта, угулушу көркөм. Ошон үчүн азыр да сүймөнчүлүк менен ырдалып жүрөт. [10, 126–127-б]

Баяндоонун объектиси – өтүп жаткан окуя же статикалык эмес абалдар. Негизги мүнөздөмөсү – баяндоонун динамизми. Тил каражаттары: биринин артынан бири уланган кыймыл-аракетти туюндурган этиштер; бир нерсенин жаралышын, аткарылгандыгын туюнткан этиштер, мезгилдин өтүшүн туюнткан бышыктоочтор, кириңди сөздөр жана конструкциялар, илептүү сүйлөмдөр, сырдык сөздөр, бөлүкчөлөр, каратма сөздөр ж.б.

Ой жүгүртүүлөр:

«Туура, азыркы учурда “мамлекет турмушубузду оңоп, баарын уюштуруп берет” деп отура берген болбойт. Жаңы коомдук мамилелердин калыптануу кырдаалында мамлекеттин ролу да өзгөрдү. Ошол себептен дүйнөлүк тажрыйбаны иликтеп, ишкердик, атаандаштыкты күчөтүп, өлкөнүн экономикасын, жалпы турмуш деңгээлин ар бир адам өз алдынча көтөрүүгө аракет жасашы керек».

Монолог-ой жүгүртүүнүн объектиси – далилдей турган жагдай. Максаты – көрсөтүлгөн жагдайдын аныктыгын, тууралыгын далилдөө.

Жалпы мүнөздөмөсү: композициялык жактан так уюштурулушу, негизги үч бөлүгүнүн – тезис, аргументация жана корутундунун – даана байкалып турушу.

Келтирилген тексттерден кептин ар кандай функциялык-маанилик типтери өзүнүн калыптанышы үчүн ар башка тил каражаттарынын талап кылгандыгын, түрдүү максаттар үчүн түзүлгөндүгүн көрсөк болот.

Монолог кеби сөзсүз түрдө кептин көрсөтүлгөн үч типтеринин бирине кирет. Студенттер кыргыз тилинде кепке үйрөнүп жатканда, аларды кептин максатына жана объектисине жараша айтымды баяндоо, мүнөздөө же ой жүгүртүү калыбында түзүүнүн ыгын билүүгө үйрөтүү керек.

Тил маектешүүнүн түрдүү чөйрө-сфераларын тейлеп, алардын ар биринде ошол чөйрөгө ылайык өзүнүн керектүү функциялык-стилдик түрүндө кызмат өтөйт.

Жалпы адабий стилде төрт негизги функциялык стиль белгиленген: илимий, расмий-иштиктүү, публицистикалык, көркөм чыгармалардын стили.

Турмуш-тиричилик чөйрөсүндө оозеки-сүйлөшүү, тактап айтканда, жөнөкөй (фамильярдык) стиль колдонулат.

Бир эле темага арналган эки башка текстте оозеки-сүйлөшүү стили менен илимий стилдин айырмачылыгын көрсөк болот:

Асан досуна кайрылды:

– Марат, кечээ карындашым мектептен келип, Юдахин жөнүндө реферат жазышым керек деди. Сенде ошол адам тууралуу китептер жокпу?

– Китепти сурайсың да, мен ал кишинин ким экенин да билбейм.

– Кантип билбейсиң? Ошол кишинин сөздүктөрүн баарыбыз тең эле колдонуп жүрбөйбүзбү?

– Чын эле, мен азыр гана ким жөнүндө сөз болуп жатканын түшүндүм.

Атактуу түрколог, тилчи Юдахин Константин Кузьмич 1980-жылы 31-майда Орск шаарында туулган. Ленинград шаарында Чыгыш институтун аяктап, Ленинград Мамлекеттик университетинде, Москва Чыгыш таануу институтунда иштеген.

Кыргызстанга 1944-жылы келип, кыргызча-орусча, орусча-кыргызча сөздүктөрдү түзүп, 1965-жылы СССР Мамлекеттик сыйлыгына татыктуу болгон. К.К. Юдахин түрк тилдери боюнча көптөгөн илимий эмгектерди жараткан.

К.К. Юдахин улуу кыргыз акыны Токтогул Сатылгановдун чыгармаларынын, “Манас” эпосунун орусча которулушуна редактор болгон.

Сүйлөшүү стили жакын адамдардын маектешүүсүн тейлөөгө багытталгандыктан, ага эмоциялуулук, баа берүүчүлүк, синтаксистик түзүлүштүн жөнөкөйлүгү, алардын элиписи (кемтик сүйлөмдөрдүн колдонулушу), илептүү, суроолуу, буйрук сүйлөмдөрүнүн, каратма сөздөрдүн көп болушу ж.б. мүнөздүү. Илимий стиль логикалык тактыгы, түзүлүшүнүн ырааттуулугу, маалыматтык мүнөзү, жайылган синтаксистик конструкциялары, чакка көз каранды болбогон этиштердин колдонулушу менен мүнөздөлөт.

Башка функциялык стилдер да атайын тил каражаттардын колдонулушу менен шартталат [11–16].

Оозеки жана жазуу түрлөрүндө болгон монологдо функциялык стилдердин бардыгы колдонулушу мүмкүн. Оозеки монологдо көбүнчө жөнөкөй сүйлөшүү стили менен публицистикалык стиль колдонулат, жазуу монологунда – илимий, расмий-иштиктүү, көркөм чыгармалардын стилдери орун алган.

Оозеки кепти анын жазуу түрүнөн биринчи ирет контактуулугу айырмалайт: сүйлөп жаткан адам өзүнүн кебин түздөн түз угуп жаткан адамга багыттайт, анын реакциясын сезет жана ошол реакцияга жараша өзүнүн айтымын өзгөртө алат.

Жазып жаткан адам өзүнүн потенциалдуу окурманын көрбөйт, анын реакциясын божомолдоп гана биле алат, ошондуктан анын кеби көбүрөөк негизделип, кеңейтилген, жайылган түрдө болот. Жазуу кебинин толуктугу төмөнкү нерселер менен байланыштуу: адресаты жазып жаткан адамдын кырдаалы тууралуу кабардар эмес болушу мүмкүн, ошол себептен жазып жаткан адам баары түшүнүктүү болуш үчүн кырдаалды кеңири түшүндүрүүгө аргасыз болот. Сүйлөшүп жаткандар кырдаалдын ичинде болуп, ал жөнүндө толук кабар алып, айрым кеп чынжырынын тогоолорун таштап кетүүгө мүмкүнчүлүк алышат. Ошол себептен оозеки кеп өзүнүн толук эместиги, эллипс конструкцияларынын (кемтик сүйлөмдөрүнүн) жыштыгы менен мүнөздөлөт. Ошол эле убакта оозеки кепте айрым сөздөр айтылбай, кемип калат да, анын орду маектешүүнүн экстралингвистикалык каражаттарынын бир нечеси менен толукталат. Алардын ичине ымдоо, жандоо, интонация, тыным ж.б. кирет. Буларды жазуу кебинде колдонууга мүмкүн эместиги аны (жазуу кебин) көп түйшүк тар-

тып, ойлонуштуруп курууга, түзүүгө аргасыз кылат.

Оозеки кеп угууга ылайыкталса, жазуу кеби көрүп окууга ылайыкталган. Окурман керектүү учурларда жазылганга кайрадан кайрылса болот. Оозеки кеп атайын техникалык куралдардын жардамы менен фиксацияланат. Жазып жаткан адам өзүнүн кебин узак мөөнөттүү пландоо аркылуу турмушка ашырат жана аны ар тараптан ойлонуп, логикалык жактан тууралап, кептин калыбына атайын көңүл буруп, лексикалык каражаттарын байытып түзүүгө мүмкүнчүлүк алат. Демек, лингвистикалык планда жазуу кеби оозеки кептен толуктугу, жайылышы, аякталышы, синтаксистик жактан татаалдыгы, лексикалык байлыгы, грамматикалык нормаларга дал келиши, композициялык ырааттуулугу, логикалык жактан тууралыгы менен айырмаланат.

Жазуу кеби психофизиологиялык жактан алганда да бир топ татаал экендиги талашсыз, анткени оозеки кептин динамикалык стереотиптерине дагы көрүү анализаторлору (көз) менен кыймыл анализаторлору (колдор) кошулат.

Бирок кептин оозеки жана жазуу түрлөрүнүн ортосунда окшоштуктар да көп: экөө тең маектешүү каражаттары, экөө тең бир эле сөздүктү, бирдей сөздөрдү, сүйлөмдөрдү байланыштыруу ыкмаларын колдонуу аркылуу түзүлөт. Жазуу кебинин механизми сүйлөө механизминде таянат жана ошондой эле фазаларды өтүп, программаны реализациялоо, турмушка ашыруу фазасында гана оозеки кептен айырмаланат.

Жазуу кебинин жаралышы (продукциялануу) төмөнкү нерселердин ыгын билүү менен аларга машыгуу аркылуу ишке ашырылат:

- 1) жазуу белгилерин тартуу (жазуу) машыгуулары – каллиграфия машыгуулары;
- 2) кеп тыбыштарын тийиштүү жазуу белгилерине туура коддоо машыгуулары – орфография машыгуулары;
- 3) жазуу түрүндөгү айтымды түзүү машыгуусу – композиция машыгуусу [17, 206–207-б]

Диалог катышуучуларынын контактысы белгилүү бир кырдаалда өтүп, ошол кырдаалды билүү, эсепке алуу, көбүнчө кептин кемтик болушуна алып келет. Мисалы: аэропортто кезекте турган адамдардын арасында төмөнкүдөй диалог болушу мүмкүн:

- **Баиталдыбы? (рейске каттоо)**
- **Ооба!**
- **Кайсынысына? (канчанчы рейске?)**
- **Үч жүз бешинчиге.**

Диалог монологдон грамматикалык жактан кыйла айырмаланат: толук эмес сүйлөмдөр көбүрөөк орун алып, жөнөкөй синтаксистик конструкциялар, эллипс түзүлүштөрү, кайталоолор, илептүү сүйлөмдөр, суроолор, сырдык сөздөр колдонулат. Ошол себептен студенттердин диалог жаратуунун ыгын билүү, ошого машыгууларын калыптандырууда окумуштуулар кыскартылган суроо, жоопторго үйрөтүүнү сунуш кылышат. Мисалы:

– **Даярдандыңбы? (контрлодук ишке)**

– **Ооба!**

– **Жардамдашасыңбы?**

– **Ыгы келсе.**

Оозеки монологго караганда диалогдо экстралингвистикалык каражаттар: ымдоо, жандоо, тыным, интонация көбүрөөк колдонулат.

Монолог кеби – бир адамдын кеби болгондуктан, ага пландуулук, ыраттуулук, иреттүүлүк мүнөздүү. Диалогдо маектешүүчүлөрдүн кеби репликаларга көз каранды келет, ошол себептен мурдатан толугу менен пландаштырган болбойт. Ага спонтандуулук (бир нерсенин атайын даярдалбай, бир замат жаралышы), сюжеттин өнүгүүсүнүн бир схема, планга баш ийбестиги мүнөздүү. Күтүлбөй өзгөргөн кырдаалда тез реакциянын бар болушу керек, бирок ойлонууга убакыт аз болгондуктан, кепте клишелер, маектешүү формулалары, кеп этикетинин формулалары кеңири колдонулат. Мисалы: **“кандай десем”, “кичи пейилдикке, айтыңызчы”, “сиздики туура”, “абдан кызыктуу суроо бердиңиз”, “көрүшкөнчө сак-саламатта болуңуз”** ж.б.

Сабакта жана үйдө окуу диалог текстин түзүүдө, диалог кырдаалын, колдон келишинче, толук сүрөттөп, катышуучулардын социалдык ролдорун да кеңири чагылдыруу керек.

Жыйынтыктап айтканда, диалог кеби төмөнкү нерселердин ыгын билүү жана аларга машыгуулар аркылуу жаралат: маектешүүчүнүн биринчи эле сөздөрүнөн маектин темасын аныктай алуу; жоопту, репликаны түзгөндү билүү машыгуусу; суроо түзгөндү билүү машыгуусу; маектешүүнүн темасын колдогонду билүү машыгуусу; бир темадан башка темага тез өтүүнү билүү машыгуусу; маектешүүчү менен тез контакт түзүүнү билүү машыгуусу.

Жогорку окуу жайларында кыргыз тилин үйрөтүүдө оозеки диалог кебинин төмөнкү жанрлары актуалдуу: күндөлүк турмуштук диалог (дүкөндө, көчөдө, бейтапканада ж.б. жерлерде сүйлөшүүлөр); оозеки илимий, рас-

мий-иштиктүү диалог (полилог-сүйлөшүүлөр, диспут, дискуссиялар).

Албетте, белгиленген нерселердин ыгын билүү жана аларга машыгуулар студенттерге системалуу, импликациялык (жашыруун, атайын көңүл бурдурулбай) жана экспликациялык (атайын түшүндүрүлүп) түрдө үйрөтүлүшү зарыл. Алар ошондо гана кеп ишмердүүлүгүнүн продукциялык түрлөрүн ишгиликтүү өздөштүрө алышат.

Пайдаланылган адабияттар:

1. *Жинкин Н.И.* Речь как проводник информации. – М., 1982.
2. *Леонтьев А.А.* Использование текстов для обучения русскому языку иностранцев // Психолингвистика и обучение русскому языку нерусских. – М., 1977.
3. Теоретические основы методики обучения иностранным языкам в средней школе / Под ред. А.Д. Климентенко, А.А. Миролюбова. – М., 1981.
4. *Ляховицкий М.В.* Методика преподавания иностранных языков. – М., 1981.
5. *Скалкин В.Л.* Основы обучения устной иноязычной речи. – М., 1981.
6. *Капинос В.И.* Работа по развитию речи учащихся в свете теории речевой деятельности // Русский язык в национальной школе. – 1978, №4, с.59.
7. *Шанский Н.М., Резниченко И.Л., Кудрявцева Т.С. и др.* Что значит знать язык и владеть им. – М., 1989.
8. *Өмүралиева С., Кундузакова С.* Изучаем кыргызский язык. Учебное пособие для начинающих. - Бишкек, 1993.
9. *Лосева М.* Как строится текст. – М., 1980.
10. *Касымова Б. и др.* Изучаем кыргызский язык. – Фрунзе, 1991.
11. *Гвоздев А.Н.* Очерки по стилистике русского языка. – М., 1965.
12. *Розенталь Д.Э.* Практическая стилистика русского языка. – М., 1974.
13. *Виноградов В.В.* Проблемы русской стилистики. – М., 1981.
14. *Шмелёв Д.Н.* Русский язык в его функциональных разновидностях. – М., 1977.
15. *Кожина М.Н.* Стилистика русского языка. – М., 1981.
16. *Васильева А.Н.* Практическая стилистика русского языка для иностранных студентов филологов. – М., 1981.
17. *Пассов Е.И.* Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. – М., 1989.